

A DIÁK OLVASMÁNYAI *

MI MINDENT OLVAS manapság a gyermek? Erre a kérdésre próbálunk az alábbiakban megközelítő pontossággal megfelelni. Azért csak megközelítő pontossággal, mert a valóság kiderítése egyáltalán nem könnyű feladat. Ahhoz, hogy gyermekeinknek a könyvhöz való viszonyát minden vonatkozásban teljes részletességgel, végérvényesen tisztázzuk, módszeres vizsgálatoknak, megfigyelésen és kísérletezésen alapuló kutatásoknak előmunkálataira volna szükség, ilyen előmunkálatokat azonban eddigelé még alig végeztek. Az a néhány adat, mely rendelkezésünkre állt, inkább csak arra volt jó, hogy megállapításainkat valamennyire ellenőrizzük. Csak egyetlen, a tél folyamán lezajlott, szélesebbkörű kutatás eredményeit közölhetjük, a szó szoros értelmében első tájékoztatót, még hozzá nem is a kérdés egész területére kiterjedő vizsgálatát. Eredményünk olyasféle értékű, mint az orvos első látogatásáé az első betegnél járványos betegség idején. Száz helyre kellene ilyenkor az orvosnak sietnie, de egyszerre csak egyfelé mehet, kiszemeli tehát betegei közül azt, akinek állapota értesülése szerint a legsúlyosabb s feltehetőleg a többiekére nézve is jellemző, s nála kezdi meg munkáját. Tudja, hogy segítsége csak első segély lehet, ideiglenes és tökéletlen, de arra elég, hogy a közegészségügyi hatóságokat fellármázza, s a behatóbb klinikai vizsgálatoknak és az eredményesebb gyógykezelésnek kiindulópontul szolgáljon.

A gyermek életének legválságosabb szakasza a serdülőkor, minden valószínűség szerint serdülőkön kell tehát legszembetűnőbben mutatkoznia a napjainkban immár általánossá vált olvasóláz kóros jelenségeinek is. Vizsgálódásunkat aránylag szűk körre lévén kénytelenek korlátozni, ezért választottuk „első betegül“ a középiskolás ifjúságot. A legtöbb mód és lehetőség bármilyen könyv megszerzésére a nagyvárosokban nyílik, a középiskolások közül is tehát főként a fővárosiakat vizsgáltuk, adataink ellenőrzésére kutatásunk körébe vontunk azonban egy éppen ellentétes végletet képviselő, nem is kisvárosi, hanem falusi középiskolát is: a mezőkövesdi reálgimnáziumot. A budapesti iskolákat úgy válogattuk meg, hogy tanulóifjúságunkban lehetőleg a

¹ Februári számunkban Fábíán István beszámolt volt a budapesti diákok olvasmányairól. Cikkének mintegy kiegészítéseként közöljük most ezt a részletet egy másik kutatónak a falusi gyermek olvasmányaira is kiterjedő, „A mai gyermek és a könyv“ c., sajtó alatt lévő könyvéből.

fővárosnak valamennyi társadalmi rétege képviselve legyen: két nagy budai fiúközépiskolából, a II. kér. kir. egyetemi kath. reálgimnáziumból s a II. kér. áll. Mátyás király reálgimnáziumból és két pestiből, a VII. kér. áll. Madách Imre gimnáziumból s a IX. kér. áll. Fáy András reálgimnáziumból gyűjtöttük adatainkat.¹ Az öt iskola együtt összes fiúközépiskoláinkról hozzávetőleges képet ad, mert diákságában az egész magyar ifjúság társadalmi és felekezeti rétegződés szempontjából körülbelül az országos arányszámnak megfelelően szerepel. Csak a falusi gyermek nem jut számarányának megfelelő helyhez benne, ámde a falu fiainak többsége nem is a meggyőződésünk szerint legveszélyeztetettebb középiskolás csoportba, hanem a népiskolaiba tartozik. Hasonló megfontolás alapján hagytuk egyelőre figyelmen kívül leányifjúságunkat is. A veszély, amelyben forognak, olvasmányaiknak, sőt minden léptüknek a fiúkénál még mindig jóval szigorúbb ellenőrzése miatt sokkal kisebb. Ízlésük, érdeklődésük, betűszomjuk egyébként, más kutatóknak reájuk is kiterjedő vizsgálata szerint, nem üt el annyira a fiúkéétől, mint első pillanatra hihetnök.

Ami a vizsgálat módszerét illeti, jobb híján kénytelenek voltunk a sokat s nem egészen alaptalanul támadott, kellő óvatosság mellett azonban mégis eredményesen használható kérdőíves módszerhez folyamodni. Elköveltünk minden lehető, hogy a válaszok őszinték legyenek. Az öt intézetre rövid egymásutánban, egy-egy intézetnek valamennyi osztályára egyugyanazon órában, meglepetésszerűen csaptunk le, hogy a fiúk a feleletre előre ne készülhessenek, egyik a másiknak választát ne befolyásolhassa. Azonfelül, hogy a névtelenség takarójába burkolózhattak, élőszóval külön is nyomatékosan biztosítottuk őket, hogy válaszuk miatt semmiféle rendszabály foganatosításától nem kell tartaniok. A kérdést élőszóval adtuk fel, a válasz megfogalmazására csupán pár pillanatnyi gondolkodási időt hagytunk, alig valamivel többet, mint amennyi annak papírra vetésére szükséges volt, s máris következett a másik kérdés. Szomszédságától, az előtte vagy mögötte ülőktől útmutatást, segítséget a kérdés elhangzása után beállott csendben így jóformán egyetlen tanuló sem kaphatott, megtevesztő válasz kieszelésére ideje sem igen juthatott. Mindössze három dologra voltunk kíváncsiak:

i. Melyik a megkérdezettnek pillanatnyilag legkedvesebb könyve?
2. Hány könyvet olvas átlag hetenként? 3. Tagja-e az iskola ifjúsági könyvtárán kívül valamilyen más közkönyvtárnak? Ha igen, melyiknek?

Az első kérdéshez magyarázatul hozzáfűztük, hogy annak a könyvnek lehetőleg szerzőjére is, de legalább címére vagyunk kíváncsiak, amely a kérdezettre az utolsó öt-hat hónapban a legnagyobb hatást tette. A másodiknál megjegyeztük, hogy az éppen lezárult héten olvasott könyvek számát szeretnők tudni. A valótól eltérő válaszokra leginkább az első kérdésnél számíthattunk, azért ehhez, mintegy a felelet próbájaként, még két pótkérdést is fűztünk: a) Kiről vagy miről szól a könyv? b) Mit szeret benne?

¹ A vizsgálat gyors, pontos és zavartalan végrehajtását Pintér Jenő dr., budapesti tanker, kir. főigazgató úr és Bayer Róbert, tanügyi főtanácsos, mezőkövesdi reálgimm. igazgató úr szíves engedélye és pártfogó rendelkezése tette lehetővé. Támogatásukért ezúton is hálás köszönetét mondok.

Ilymódon iparkodtunk meggyőződni arról, valóban olvasta-e a kérdezett a legkedvesebbjeként bevallott könyvet. Megtetéztük végül elővigyázatosságunkat azzal, hogy a válaszok közül csupán azokat vettük figyelembe, amelyek minden tekintetben megbízhatónak látszottak. A csak valamilyen szempontból is aggályosak egyszerűen a papírkosárba kerültek. Ilyen aránylag kevés akadt, s ezek legtöbbször sem megtévesztés gyanúja miatt, hanem azért nem volt figyelembe vehető, mert a felelők — többnyire kis diákok — a kapott utasításokat félreértették, s ezért hiányosan válaszoltak. Ismételték pl. a kérdést is, s emiatt nem maradt idejük egyik vagy másik válasz leírására. Több mint harmadfelezer, pontosan 2521 válaszlap közül mindössze 63, azaz 2.6 százalék bizonyult hasznavehetetlennek. Az elfogadott 2458 választ intézetenként, ezeken belül osztályonként is feldolgoztuk és táblázatokba s grafikonokba foglaltuk, rövidség és áttekinthetőség kedvéért azonban itt csak a végeredményt¹ tesszük közzé. Ott, ahol ettől bármilyen tekintetben lényeges eltérés mutatkozik, erre külön utalunk.

Az ELSŐ KÉRDÉSRE kapott válaszok tanúsága szerint középiskolásaink legkedveltebb írói: Gárdonyi, Jókai, May és Verne. Érettük rajong a diákoknak több, mint fele: Gárdonyiért 16.2, Jókaiért 14.0, Mayért 10.4, Vernéért 9.7, négyükért összesen 50.3 százalék. Népszerűségüket más íróké meg sem közelíti. A sorrendben nyomban utánuk következőket már jóval kisebb százalék kedveli: Coopert 3.6, Herczeget 2.7, Molnárt 2.6, Defoet 2.5, Mikszáthot. Dumas-t, Madáchot, Donászyt, Aranyt, Sienkiewiczet, Gulácsyt 1.9-1.3, Dickens-et, Petőfit és Rákosi Viktort 1.0—1.0, Sebőköt és Twaint 0.7—0.7, tizenhatukat együttvéve 26.7 százalék. E húsz író között oszlik meg eszerint a fiúk 77.0 százalékának rokonszenve. A fennmaradó 23.0 százalék érdeklődése már akkora szóródást mutat, hogy jellemzőnek csak egyesekre, de nem csoportokra mondható. Homérosztól Vicki Baumig, Zrinyitól Hitlerig a világirodalomnak úgyszólván minden nagy vagy legalább híres neve fellelhető a válaszlapokon.

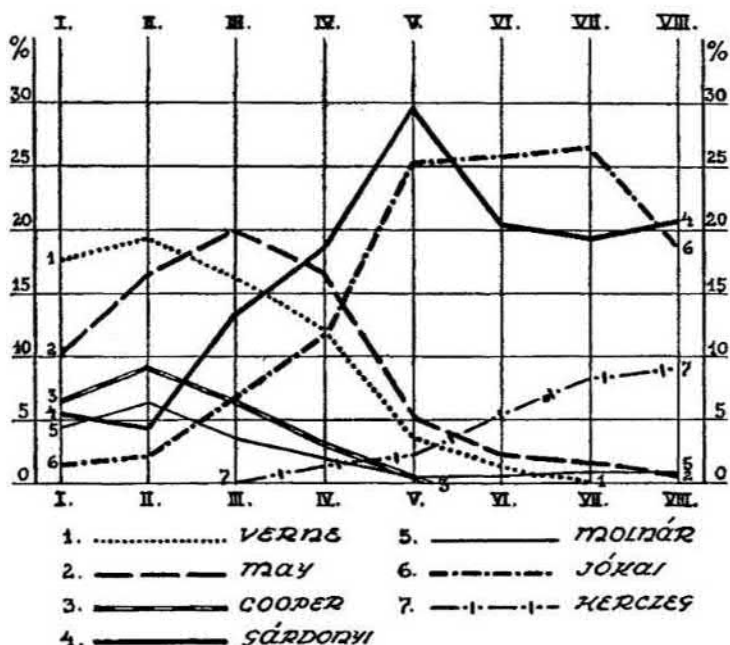
Meglepő e kép egyezése más kutatóknak más-más időpontban s részben másféle módszerrel nyert eredményeivel. Pintér Jenőnek a budapesti tankerület összes középiskoláira kiterjedő kérdőíves kutatása 1922-ben az alsó négy osztályban 24, a felsőben 21 közkedvelt író-t állapított meg.² Az alsósok kedvencei közül 14, a felsősökéi közül 11 szerepel névsorunkban, mégpedig az első négy ugyanabban, a többi csaknem azonos sorrendben. Drescher Pál szerint a Fővárosi Könyvtár fiókjainak 744 diákolvasója, csupa 15 éven felüli középiskolás fiú, 1934 tavaszán a megfigyelés 4—4 egymást követő napján 46.5 százalékban annak a 11 írónak műveit vette kölcsön, aki a szerintünk legkedvesebb 14 közül való. A legnagyobb keresletnek Jókai, Herczeg és Gárdonyi örvendett.³ Még egyezőbb eredményre jutott

¹ Ebből is csupán a minőségre vonatkozót.

² Pintér Jenő: A budapesti tankerület III. sz. értesítője. Bp., 1922. 85—87.1.

³ Drescher Pál: Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége? A Fővárosi Könyvtár évkönyve, IV., 1934. Bp., 1935. 35—72.1.

Kempelen Attila 1935 tavaszán.¹ Kérdőíveinek tanúsága szerint 278 budapesti, városligetkönyéki reálgimnazista fiú közül a serdülőkorban lévők 47.25 százaléka Jókai, Verne, May és Gárdonyi, további 32.75 százaléka Arany, Herczeg, Petőfi, Mikszáth, Dumas, Cooper, Gulácsy és Madách műveit, a felserdültek 49.0 százaléka Cooper és Dumas kivételével ugyanezeket az írókat olvasta legszívesebben. Fábíán István közelebről nem jelzett módon, alkalmasint a fiúkkal való meghitt beszélgetések útján, szerzett adatai² arról adnak hírt, hogy kezdetben a diák Gaál és Donászy mellett főként Vemet és Mayt, a kamaszkorból kicrve pedig leginkább Gárdonyit és Mikszáthot kedveli és becsüli. Jókait szerinte ekkor már lenézik, mert „gyerekeknek való“.

Nemcsak az írók, hanem műveik között is különbséget tesznek a gyermekek. Van író, akinek egész sor könyvét, a legtöbbnek azonban csak néhány művét, Molnárnak, Defoenek, Madáchnak, Gulácsynak pedig csak egyetlen egy alkotását emlegetik a válaszlapok. A legtöbb művel Verne szerepel. Sorrendben utána May következik, itt azonban a szavazatok túlnyomó többsége már egy műre, a Winnetoura esik. Cooper művei közül Az utolsó mohikán, Herezegtől a Pogányok, Sienkiewicztől a Quo vadis? hódít legjobban. Változik a legkedvesebb-

¹ Kempelen Attila: Adatok a művelt magyar ifjúság esztétikai fejlődésleletanához. Bp., 1935. Magyar Psychológiai Szemle, 371—377. 1.

² Fábíán István; Gimnazisták olvasmányai. Magyar Szemle, 1936. febr. 194—200. 1.

nek jelzett mű a korról is. Jókaitól a legelső osztályokban csupa elbeszélést találunk regényeinek uralma a negyedik-ötödik osztályban. Az új földesúr-ral kezdődik s az Egy magyar nábob-bal meg a Kárpáthy Zoltán-nal alapozódik meg véglegesen. Egészen különleges a helyzete ebből a szempontból Gárdonyinak. Elsőségét a diákok közötti népszerűségben főként az Egri csillagok-nak köszönheti. A hatodik osztályig jóformán minden válaszlapon ez szerepel. Csak a hatodikban kezd az Egri csillagok az Isten rabjai-val s a Láthatatlan emberrel; a nyolcadikban pedig Az én falum-mal és társadalmi regényeivel is sűrűbben váltakozni. Az egyes művek népszerűsége alapján a Verne-féle tudományos regényt, a Winnetou-t, Az utolsó mohikán-t s a Pálutcai fiúk-at tekinthetjük eszerint a kis diák, Az új földesúr-at, a Pogányok-at, a Fekete vőlegények-et s Az ember tragédiájá-t pedig a felső osztályosok tipikus olvasmányainak. Valamennyi fölött és előtt áll az Egri csillagok, a magyar fiúnak középiskolás pályája elejétől csaknem végéig, legeslegkedvesebb könyve.

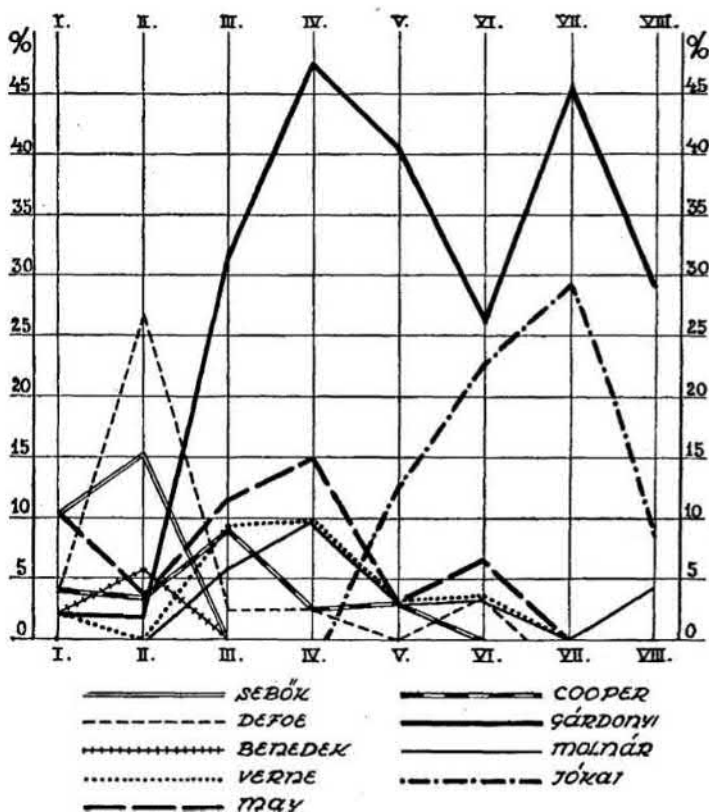
Az írók népszerűségének a középiskola nyolc osztályában való eme hullámváltozásáról az előbbi grafikon nyújtott képet.

Feltűnő ezen az ábrán mindenekelőtt a fiúk érdeklődésének éles irányváltozása a negyedik és ötödik osztály mesgyéjén. Az alsó négy osztályban Verne és May vezet, delelőjükre a másodikban, illetve a harmadikban, tehát pontosan a korszak közepén érnek. Mögöttük Cooper és Molnár népszerűsége emelkedik az előbbieknél jóval alacsonyabb tetőpontra. Már a második osztálytól kezdve felfelé ível azonban Gárdonyi és Jókai pályája is. Gárdonyic már az ötödikben delelőre ér s rövid hanyatlás után emelkedve fut ki a középiskolából, Jókai meg úgyszólván kétszer is delel, az ötödikben s a hetedikben, de a nyolcadikban hirtelen zuhanással lép ki a vizsgált korszakból. Végig megtartja emelkedő irányát Herczeg pályája, úgyhogy igazi delelőnek még nyolcadikbeli népszerűsége sem mondható. E két íróén kívül csak Mikszáth és Madách útját rajzolhattuk volna még emelkedőnek az ábrára: Mikszáth mélypontja 0.5 a harmadikban, Madáché 0.3 az ötödikben, delelőjük 4.3, illetve 5.2 a nyolcadikban.

Sok mindent megmagyaráz a görbék titkaiból az, amit az egyes művek népszerűségéről fentebb mondtunk. A legkedveltebb mű, az Egri csillagok, úgyszólván hősi eposz prózában: modem változata a gyermekkorból nemzetté serdülő népek, következésképp a mindenkori serdülők igényeit is leginkább kielégítő formának. Nem véletlen tehát, hogy vonzóereje a második osztálytól a hatodiknak a végéig tart. Azt pótolja irodalmunkban, mégpedig a gyermekolvasó szempontjából a lehető legszerencsésebben, amit Lönnrot iparkodott pótolni a finn irodalomban a Kalevala runóinak összegyűjtésével, Arany János a micnkben a Buda halála megalkotásával, illetve a tervezett hún trilógiával: a hiányzó naiv eposzt. Vannak vonásai, amelyek May vagy Cooper, sőt a második részben olyanok is, amelyek Verne írásainak vonzóerejével bírnak, s vannak, amelyek a romantikus Jókai-cra hasonlítanak. Éppoly diadalmasan tud megküzdeni a kis gyermek cselekvésvágyát kielégítő kalandos történetekkel, mint amilyen szívós

harc után engedi át a teret a romantikus regényeknek. Veresége egyben a romantika veresége is: voltaképpen nem Jókai győzi le, hanem Gárdonyi, a történelmi és társadalmi regényíró, majd Herczeg, Mikszáth s a filozófus Madách, azaz a lehiggadt, érettebb férfiúi életszemlélet és életbölcseiség. A romantika alkonya, a kifelé, a rejtelmes életbe készülődés kora már az a kor, mely végre megválnak tőle, mint ahogy az előző, mely leginkább szívébe zárja, a nagy eszményekért hevülését, a félelmet nem ismerő hősi lendületét, ennek elődje, a kalandor pedig, amelyben hódító útja kezdődik, a szertelen tettvágyé és vállalkozókedvé.

Az olvasmányok sorrendjében nincs, ami meglepjen, annál meglepőbb, milyen korán jutnak el az egyes könyvtípusok a gyermek

kezebe. A kalandos történet már u—12 éves korban, a romantikus regény 13—14 éves korban erősen hódít, bizonyos tehát, hogy kisebb mérvben már hamarabb is vonz. Arra vall ez, hogy a fejlődés üteme gyorsabb lett: a gyermek ma rövidebb ideig gyermek, mint régente volt. Perdöntőnek tetsző bizonyítékkal szolgál erre a fejlődésben

sokféle okból nyilvánvalóan elől járó nagyvárosi gyermek s az élet sodrától távolabb eső falusi gyermek olvasmányainak egybevetése. Mint a mellékelt grafikon mutatja, a mezőkövesdi fiúk életében a Cooper—May—Verne—Molnár-korszakot egy Defoe—Sebők—Benedek-korszak előzi meg; ez utóbbi esik a második, amaz csak a negyedik osztályra. Jókai pályája a negyedik után ível fel hirtelen — éppoly hirtelen, mint ahogyan Mayé, Vernée, Molnáré a delelő után itt egyszerre zuhan — s a hetedikben ér tetőpontra. Gárdonyic élesebb fordulókkal — a negyedikben 47.5 százalékos delelővel s a hatodikban 25-8 százalékra visszaesve — nagyjából az átlaghoz hasonlóan halad, ezt a hasonlóságot azonban ezúttal az egri vár közelsége s az Egerből sugárzó Gárdonyi-kultusz miatt nem vehetjük különösebben figyelembe, mert bizonyos, hogy az író művészetétől független mozzanatok is belejátszanak. Az a gyanúnk, hogy a Gárdonyi-vonalnak kellő értékre csökkentésével ez az ábra a magyar fiú húsz-huszonöt évvel ezelőtti irodalmi érdeklődésének képét adja. Mindenesetre közelebb érezzük, mi felnőttek, magunkhoz, emlékeinkből előködlő gyermekségünkhöz, mint az átlagnak a képét, amelyet pedig a mezőkövesdi görbék kiegyenlítő ereje már valamennyire enyhített.

Annál meglepőbb, hogy a nevelés két tényezője közül csak az egyik, az iskola igyekszik a gyermek olvasmányait, néha túlzottan is, a régi helyzethez szabni, a másik azonban, a szülői ház, nem egyszer csaknem az ellenkező végletbe esik. Egyáltalában nem ritka jelenség, hogy a szülő a gyermek kezébe korához, érettségéhez még nem illő könyvet ad. Legtöbbször az átlagtól elütő 23 százaléknyi kisebbség válaszlapjain találkozunk ilyen könyvekkel, akad azonban néhány példa majd minden osztályból a többség válaszlapjain is. Mikszáth Szóit Péter esernyője pl. elsősök, Dumas Monte Christo-ja másodikosok, Az ember tragédiája negyedikesek válaszlapjain is szerepel. Az egyik Monte Christo-esetnek történetesen sikerült utánajárnunk, s kiderült, hogy édesanyja adta a könyvet a fiúcska kezébe. Az olvasmányok megválasztására tanácsot kérő szülőkkel folytatott beszélgetéseink arra engednek következtetni, hogy ez az eset nem egyedülálló. Hasonló tapasztalatokról számolnak be mások is. Bátor József pl. arról ad hírt, hogy egy anya, elsős fiacskájának nagyfokú intelligenciáját bizonyítandó, azzal dicsekedett neki, hogy a fiú már Gobineau Renaissance-át olvassa. Később, egy tízpercben, ő maga is rajtakapta a csodagyermeket, amint Kellermann Alagút-ját falta.¹ Koraérettségről, hogy ne mondjuk, koravénsegről tanúskodnak a kisebbség kezében már negyedikes korban is elég sűrűn forgó efféle művek: Hitler, Harcom; Dosztojevszkij, Bűn és bűnhődés; Zweig, Ámok stb. Fábrián szerint a kamaszokban az irodalmi vagy tudományos szenzációk majd mindig visszhangot kapnak a középiskolában. Hitler uralomrajutását valóságos láz kísérte. A „Mein Kampf“-ot — írja — „alighanem több diák olvasta, mint felnőtt.“ Megerősítik ezt a véleményét a kisebbség válaszlapjairól előkerült Shaw-, Wells-, Spengler-rajongókról tanúskodó adataink. Csaknem bizonyos, hogy

¹ A családi nevelés útjain. A középiskolai tanuló és a szülői ház. Szerkesztette Kispart János. Bp., 1935. Budapesti Kegyeztanítói Gimnázium. 165. 1.

ezt a koraérettségre, csodagyermekségre való hajlamot jórészt a szülői hiúság s a jelenségben rejlő veszélynek fel nem ismerése táplálja.

Még sűrűbben fordulnak elő a kisebbség válaszlapjain világnézetüknél fogva határozottan romboló szellemű vagy értéktelenségük miatt pedagógiai hasznót egyáltalában nem hajtó művek. Az első csoportba tartoznak egyebek közt a kamaszképzetet nem kívánatos módon izgató, a szerelőmnek testi vonatkozásait túlságosan kihangsúlyozó regények is, mint teszem azt Móricz vagy Zilahy néhány, úgy látszik, igen kedvelt műve; az utóbbiba a legkülönfélébb rendű és rangú bűnügyi és kalandregények. Mindez már nem az irányításban mutatkozó hibáknak, hanem az irányítás, még inkább az ellenőrzés hiányának, illetve elégtelenségének következménye. Akad olyan eset is, mely a bajnak, ha nem is legfőbb, de egyik, figyelmen kívül semmi esetre sem hagyható okára is rávilágít. A legnagyobbak kezébe sem való könyvek egyikét, egy igen vonzóan és ügyesen megírt kalandos útleírást, mely a kínai tengerpart kikötőinek örömtanyáiról nyújt részletes beszámolót, mint utóbb megtudtuk, maga a szülő ajándékozta karácsonyra, teljesen jóhiszeműen, másodikos fiának. Előzetesen elolvasni nem ért rá, külsőre pedig a könyv a megtévesztésig hasonlított az ifjúsági ajándékkönyvekhez. A könyvkereskedő is mint ilyent ajánlotta figyelmébe.

Vizsgálatunk természetéből következik, hogy ponyvatermék vagy köztudomás szerint nem diáknak való olvasmány csak kivételesen szerepelhetett a válaszlapokon. Bármily óvatosak voltunk is a vizsgálat végrehajtásában, bármennyire iparkodtunk is meggyőzni a fiúkat, hogy teljesen őszintén felelhetnek, arra, hogy a válaszlapok e tekintetben is a feltétlen igazságot tárják fel, nem számíthattunk. A diák bizonyára ösztönösen is óvakodott attól, hogy magamagáról az iskolában annak céljaival és szellemével nyilvánvalóan ellenkező képet adjon. Az is lehet, hogy sokszor egészen jóhiszeműen helyezte válaszában a különben neki kedves és gyakorta forgatott ponyvaterméknek az iskolai szempontból is kifogástalan könyvet elébe, mert ha rákapott is a rosszra, ízlése még nem romlott meg annyira, hogy ez utóbbinak művészi és erkölcsi felsőbbrendűségével tisztában ne lett volna. Válaszlapjainkat ebből a szempontból nem vehetjük tehát készpénznek. Az alattomosan partot mosó szennyvizek lassú munkájáról statisztikánk csak halvány fogalmat adhat, de nem biztos képet. Az, hogy még ilyen körülmények közt is szerepel jó egynéhány cseppet sem kívánatos könyv a válaszlapokon, mindenesetre arra vall, hogy e lassú vizek munkája a statisztikánkból kimutaihatónál sokkal erősebb. Fábiánnak a micnknél e szempontból jóval megbízhatóbb módszerrel végzett vizsgálata igazolja is ezt a gyanúkat. „A detektívregény uralma végighúzódik az egész középiskolán“, mondja egy helyütt. Másutt ismét: „A detektívregény ma jóval jelentékenyebb szerepet játszik az iskolában, mint tizenöt-húsz évvel ezelőtt.“ Okát is adja ennek a megfigyelésnek: „A mai detektívregény tetszetősebb köntösben jelenik meg, szövege is szellemesebb, érdekesebb, logikusabb, mint a régi volt.“

¹ Fábián: i. m.

Összegezzük most már megállapításainkat s vessük fel a gyermek olvasmányainak minőségére vonatkozó vizsgálódásaink befejezéséül a kérdést: mi vigasztaló s mi elszomorító a vázolt helyzetben?

Örvendetes mindenekelőtt, hogy fiaink túlnyomó többségének ízlése a sokfelől fenyegető kísértések ellenére sem romlott meg. Azt a gyermeket, aki középiskolás pályája elején Verne-hősökért, Winnetouért, Unkasért, Nemecekért rajong, azután meg Gergely deákért és Ankerschmidtért hevül, hogy végül Márton kanonokkal, Czibak Imrével vagy éppen az örök Adámmal töprengjen a magyarság és az emberiség dolgain, nincs mit féltünk. Nem könnyű őt levenni a lábáról. Erkölcsi alapja szilárd, esztétikai érzéke ép és egészséges. Csalhatatlan ösztönnel válogatja ki a könyvözönből az erkölcsileg legmagasabbrendű, irodalmi szempontból legértékesebb s a maga értelmi és érzelmi fejlettségi fokának is legmegfelelőbb műveket s ezeket zárja legjobban szívébe.

Megnyugtató az is, hogy ha koreszmék, világesemények, divatok — pl. a Spengler- vagy Hitler-láz — olykor-olykor meg is zavarják a gyermek ítéletét, a kilengés csak ideig-óráig tart, s a kilendítő erő fáradtával magától megszűnik. Pintér Jenő¹ 1922-ben, a felső osztályokban, ha nem is a többségen, de egy még eléggé jelentékeny kisebbségen az akkor dühöngő Ady-láz mellett még egész sor más mindenféle furcsa olvasólázat figyelt meg. Az Ady-láz Drescher² és Kempelen³ adatai szerint is közepes érdeklődéssé higgadt azóta, a többi erősen csökkent.

Nyugalanságra ad okot a koravéniségre való, s mint láttuk, a felnőttől is nem egyszer szított hajlam. Csodagyermek aránylag ritkán születnek, s még ritkábban válnak belőlük csodafelnöttek. Rendszerint még átlagosak sem. A fejlettségi fokát meghaladó mű vagy megerőlteti a gyermeket, vagy épp a lényegét nem szívja fel belőle. Ez utóbbi, alkalmasint gyakoribb esetben, a gyermek — mint Batori igen helyesen mondja⁴ — „híjával marad azoknak a fiús élményeknek, amelyeknek hatása alatt társai természetesen és szervesen bontakoznak gyermekből ifjúvá, ifjúból férfiúvá“, s mikorra abba a korba ér, amelyikben rendes körülmények közt az idő előtt olvasott művel találkoznia kellene, a könyv nem lesz rá hatással. A mai gyermek sok és sokféle, a nevelőre is ólomsúllyal nehezedő oknál fogva úgyszólamint hamarabb ér, mint kellene, csöppet sem örvendetes tehát, hogy gyermekései kurta éveit még olvasmányai is rövidítik.

Határozottan aggasztó a téveszméktől telített ifjúsági könyveknek, nemkülönben a férc- és szennyműveknek egyelőre még kiderítetlen mérvű, de a jelek szerint kétségtelenül növekvő hódítása. Az a 23 százalék, mely olvasmányai megválogatásában csaknem teljesen magára hagyatva sokszor ugyancsak egyéni és veszedelmes utakon jár, s amelynek százalékszámát a rossz könyvekbe ma talán még csak belekóstolt, holnap azonban talán már belehabarodó lappangó csoport még növeli, aránylag igen nagy tábor. Négy magyar diákfiú közül

¹ Pintér: i. m.

² Drescher: i. m.

³ Kempelen: i. m.

⁴ i. m.

legalább egy immár ezekből való, jóban-rosszban, örömben-bánatban osztozik a többiekkel, könnyen megeshetik tehát, hogy azok valamelyikét is letéríti útjáról, akik ma még az edzett, erős, egészséges lelkű többséghez számítanak.

A legelszomorítóbb jelenség végül az irányításnak fentebb részletezett többrendbeli hibája és fogyatékosága. Ezekre a hibákra és fogyatkozásokra vezethető vissza ugyanis jórészen a többi aggasztó tünet is. Az irányításnak egyelőre még elvei sincsenek tisztázva. A felnőttek véleménye e tekintetben megoszlik. A végletek uralkodnak: egyfelől maradiság, másfelől túlhajtott haladásvágy. Amaz arra kényszeríti a gyermeket, hogy maga vegye a kezébe olvasmányai sorsát, emez elvakultságában képes rákapatni non neki való szellemi táplálékokra. Mindkettő jót akar, s mégis mind a kettő kárt tesz, s nem egyszer tesz kárt tudtán kívül még ama kivételes harmadik is, amelyik elvben tisztában van teendőjével, de a kivitelben, mint az útleírást vásárló apa esete bizonyítja, balvéletlennel esik áldozatul. A baj gyökere, hogy sem a gyermekeink kezén forgó könyveket, sem magát a gyermeket nem ismerjük eléggé. Gyermekkorai emlékeinkre, képzeletünkre, külsőségeken alapuló ítéletekre bízunk magunkat, vaktában tapogatódzunk ahelyett, hogy az irodalomtudomány és a lélektan segítségével éles, a kérdésnek legrejtettebb zugaiba is behatólagos világot gyújtánánk.

L. ÚJVÁRY LAJOS